

FALUFEJLESZTÉSI STRATÉGIÁK

BÉRCZI SZABOLCS

berczl.szabolcs@gmail.com

MAGYAR AGRÁR- ÉS ÉLETTUDOMÁNYI EGYETEM
TÁJÉPÍTÉSZETI ÉS TÁJÖKOLÓGIAI DOKTORI ISKOLA
MAGYAR URBANISZTIKAI TÁRSASÁG

ÓNODI GÁBOR

onodi.gabor.cs@gmail.com

MAGYAR URBANISZTIKAI TÁRSASÁG

ABSZTRAKT

A 20. század társadalmi változásai következtében az ezredfordulóra a hagyományos falusi szerepkör és a falusi lét, mint életforma jelentősen átalakult. A falvak szerepe, jelentősége előbb központi utasításra változott meg drasztikusan a szocializmus 40 éve alatt, majd a rendszerváltást követően a hirtelen jött szabadság okozta társadalmi folyamatok rendezték át a településhálózatban betöltött szerepeket.

A városfejlődés és az ehhez kapcsolódó lakáspiaci változások komoly hatással voltak a településhálózat átalakulására. A városi agglomerációk fejlődése, népesség-elszívó ereje súlyos következményekkel járt az agglomeráción kívül fekvő, ún. „népességkibocsájtó települések” társadalmára nézve. Éppen ezért a falvak fennmaradásának, fejlődésének elsődleges célja az elvándorlás megakadályozása és a helyi társadalom erősítése.

A cikk azoknak a falvaknak a fejlődését kívánja bemutatni, melyek felismerve a falvak megváltozott szerepét, pozitív választ tudtak adni a kistelepülések általános problémáira. A pozitív példákon keresztül elsődleges cél annak bemutatása, hogy az egyes falvak miként tudtak élni a lehetőségekkel, mennyiben tudták kihasználni településhálózatban betöltött szerepüket, s a nehéz körülmények között mely stratégiák vezettek sikerre.

ABSTRACT

Due to the consequences of the historical and social changes of the 20. Century, the style of rural role and the rural life has disappeared at the turn of millennium. The role and significance of villages has changed (cut down) dramatically, first caused by according to the centralized system of 40 years of socialism, which has followed by realignment of their roles in the settlement network caused by the sudden freedom in the social processes.

The development of towns and the connected changes on the residential market has influenced seriously the turn of the settlement network; the suburban developments, its removal effect for rural inhabitants caused consequential effects for the rural localities, societies. Hence the primary aim for surviving of the rural villages to prevent wandering, to strengthen local society.

The paper's intention is to present the development of those rural villages, who could give a positive answer of the general problems of villages, recognizing the changed situation of rural role. Primary aim is to present across positive examples how single villages could use the best of their opportunities, how could they put into practice their role in the given settlement network and what kind of development strategy led to their success in their difficult circumstances.

1. BEVEZETŐ

A XX. század társadalmi változásai következtében az ezredfordulóra a hagyományos falusi szerepkör és a falusi lét, mint életforma jelentősen átalakult. A falvak szerepe, jelentősége előbb az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió településkategóriái következtében központi utasításra változott meg drasztikusan, majd a rendszerváltást követően a hirtelen jött szabadság okozta társadalmi folyamatok rendezték át a településhálózatban betöltött szerepeket: a falvak lakossága drasztikusan csökken, a hagyományos falusi forma a legtöbb esetben jelentőségét veszítette, s a rendszerváltást követően a falvak teljesen megváltozott funkciókkal alakultak-alakulnak át, új településtípusokat alkotva.

A megváltozott szerepkörben a lakosság megtartását, a helyi társadalom kialakítását semmiképpen sem lehet függetleníteni az épített környezet megújításától és az infrastruktúra-fejlesztéstől. Különösen fontos ez azért, mivel a városfejlődés és az ehhez kapcsolódó lakáspolitikai változások komoly hatással voltak a településhálózat átalakulására. A városi agglomerációk fejlődése, népesség-elszívó ereje súlyos következményekkel járt a városi agglomeráción kívül eső, ún. „népességkibocsájtó települések” társadalmára – és ezáltal általános állapotára – nézve. Éppen ezért a falvak fennmaradásának, fejlődésének elsődleges célja az elvándorlás megakadályozása és a helyi társadalom erősítése. A falvak esetében a népességfogyás, elöregedés tehát kritikus probléma, melynek leírásával, értelmezésével tanulmányok tucatjai foglalkoznak. Ezzel együtt a falvak fennmaradási lehetőségeiről, saját lábára állásáról, a modern faluval szemben támasztott kívánalmakról csak kevés információ áll rendelkezésre.

A cikk azoknak a falvaknak a fejlődését kívánja bemutatni, akik, felismerve a falvak változó szerepét, pozitív választ tudtak adni a kistelepülések általános problémáira. Elsődleges cél annak bemutatása, hogy az egyes falvak miként tudtak élni a lehetőségeikkel, mennyiben tudták kihasználni településhálózatban betöltött vagy kínáló szerepüket. Bemutatjuk továbbá, hogy a helyi és helyzeti potenciál nyújtotta lehetőségek közepette az egyes települések milyen fejlődési (túlélési) stratégiát választottak, s lehetőségeikhez mérten milyen intézkedéscsomagokkal próbálják megfelelő fejlődési pályára állítani falujukat és vonzóvá tenni azt az ott lakók, s az esetleges beköltözők számára úgy, hogy mindeközben megőrizték, esetleg újra megtalálják falusi identitásukat. A pozitív példákon keresztül bemutatatható, hogy a nehéz körülmények között mely stratégiák vezettek sikerre, mely települések tudták magukat fejlődő pályára állítani.

2. ADATOK ÉS MÓDSZERTAN

A „falu”, „vidék” kifejezéseket a városi ember a legtöbb esetben egyszerűbb épületekkel, mezőgazdasági dominanciával, háztáji állattartással párosítja – ezt igazolják a Google képkeresési találatai is. Emellett a vonatkozó szakirodalom sokféleképpen értékeli a falut.

A várostervezők a falu-város kapcsolatokat vizsgálva a falut a mezőgazdaság településformájának tekintik, a várost pedig a mezőgazdasági termeszítésre specializálódott falu által előállított termékek felvevőpiacának (Nagy, 2005). A természettudomány képviselői a

falusi környezetnek a természethez való viszonyát vizsgálják (Ellenberg, 1990). A geográfusok részletekbe menően, vizsgálataik során a definiálás mellett osztályozni is próbálták a magyarországi településtípusokat. Hozzájuk kapcsolódnak az első „település-definíciók” is, melyben a települést a lakó- és munkahely térbeli együtteseként (Mendöl, 1963), vagy funkcionális csoportjaként kezelték. Időben előrehaladva kutatásaik megerősítették, hogy a faluban már nem csak a mezőgazdaságból élnek. (Beluszky, 2008)

A városi lakosság s az urbánus szemléletű értelmiség körében egyre több helyen jelenik meg a vidéki (falusi) idill s a falu, mint romantikus kép. Ez az idill sokszor az ismeretlen szépség iránti vonzódáson, illetve a rögzült tradíciókon, az ezekből levezetett gondolatársításokon alapul: a mezőgazdaság szépsége, természeti táj, stb. Ebből következően *"sokak számára a falu a nyugalom szigete, az egyre gyorsabban terjedő modernizáció, virtualizáció és globalizáció városának ellentéte. Egy szóval, a „normális élet” színtere."* (Henkel, 2012).

A vidéki idill mítoszának helyre tétele érdekében a brnoi Mendel Egyetem munkatársai vizsgálták a falvak XXI. századi megjelenési formáit, s ez alapján próbálták meghatározni, mit is jelent ma a vidéki idill. A kutatás során kiderült, hogy a csendes, békés település helyett az élhető falut a pulzáló, élő felületek, a helyi kezdeményezések és a közösségi aktivitás mozgatja. Ez jelenti ma a vidéki idillt, melynek alapja a helyi közösség. (Pospěch et al. 2015)

A rendszerváltást követő két és fél évtizedben történt demográfiai változások jelentős mértékben átrendezték az ország településeinek hálózati viszonyait. A településhálózat és a társadalom folyamatos urbanizálódása következtében a fiatalok városokba történő elvándorlása felerősödött, így a vidéki falvak népessége folyamatosan csökkent, a társadalom elöregedett, egyes falvak elnéptelenedtek. A falvak között is hátrányosabb helyzetben vannak az aprófalvas térségek települései, melyek az infrastruktúra hálózat hiányosságai, s a városi centrumoktól való távolság miatt fokozódó problémákkal kell, hogy szembenézzenek. (G. Fekete, 2015) Az aprófalvak problémái is rámutatnak arra a tényre, hogy a falvak esetében milyen fontos szerepe van a helyzeti energiáknak: a falvak fejlődését a természeti erőforrások és a helyi társadalom mellett a településhálózatban betöltött szerep is jelentősen befolyásolja. (Tóth, 2014)

Ugyanakkor nem elhanyagolható tény, hogy a falvak megváltozott szerepköre mellett a vele szemben támasztott társadalmi igények is nagymértékben megváltoztak. A falvak „városiasodása” sokszor alapvető elvárás, a lakosság részéről egyidejűleg merül fel igényként a helyben elérhető szolgáltatások kínálatbővülése, minőségének javítása, valamint a környező városi centrumok gyors elérése. Ezzel együtt a digitalizáció korában, a felgyorsult városi életforma ellentétéként tekintenek a falura (Henkel, 2012), s mind nagyobb súllyal jelenik meg a nyugodt lakókörnyezet s a „falusi” életforma. Egy falu vezetésének más – a mai kor elvárásainak megfelelő – kihívásokkal kell szembeesülni, így a falvak fejlesztése más keretek között történik, komplex szemléletet igényel.

A bemutatásra kerülő települések a Magyarországi Falumegújítási Díj pályázatán részt vett települések – a következőkben ismertetett adatok a települések által benyújtott pályázati adatlapon alapulnak. A Magyarországi Falumegújítási Díj az osztrák székhelyű Európai Vidékfejlesztési és Falumegújítási Munkaközösség (Europäische ARGE Landentwicklung und Dorferneuerung) által indított falumegújítási mozgalomból nőtt ki magát, melynek célja a mai kor kihívásaira megfelelő választ adó falufejlesztési törekvések számbavétele, publikussá tétele (Madaras, 2009, Ónodi, 2011)

A falumegújítási mozgalom sikeres településfejlesztési gyakorlatok, jó példák bemutatásával igyekszik erőt mutatni a kilátástalannak tűnő helyzetben lévő falvak számára, a jó példák közvetítése segít a többi falunak fejlesztési iránya kiválasztásában, megfelelő fejlesztési gyakorlat alkalmazásában. (Ónodi, 2012)

A Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázatot 2 évente hirdetik meg, melynek során - összetett szempontok alapján - a falvak fejlesztési időszakra vetített életútját, fejlesztési céljait, s az ezek érdekében hozott programokat, intézkedéseket vizsgálják. A legfontosabb szempont, hogy a fejlesztés során megvalósított programok mennyire komplexen szolgálják a falu fejlődését, megfelelő választ adnak-e a (faluk által) felvetett kihívásokra, problémákra. A fejlesztés során vizsgált tematikus programok a következők:

- Mező- és erdőgazdaság
- Erőforrás használat
- Foglalkoztatás
- Minőségi épületállomány
- Társadalmi-kulturális élet
- Helyi identitás
- Közösségépítés
- Esélyegyenlőség
- Hálózati kapcsolatok

A vizsgált falvak eredményeinek a következőkben bemutatásra kerülő elemzése a Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázatok (2005-2017) dokumentumainak és bírálati eredményeinek felhasználásával történt. Ezek alapján valamennyi tématerület vonatkozásában az indokoltságot, hatásosságot és a beavatkozás minőségét kellett értékelni – ezek minősítése lehet gyenge, átlagos vagy példászerű. (Az értékelés tématerületenként egy 0-10 pontig terjedő skálán elhelyezkedő értékkel történik.)

Az egyes falvak tématerületenként tett beavatkozásait akkor tekintettük sikeresnek, ha azok valamennyi szempontból – indokoltság, hatásosság, minőség – példászerűek voltak, s akkor értékeltük a fejlesztési stratégiát is sikeresnek, ha minden tématerületet érintően példászerű beavatkozásokat hajtottak végre.

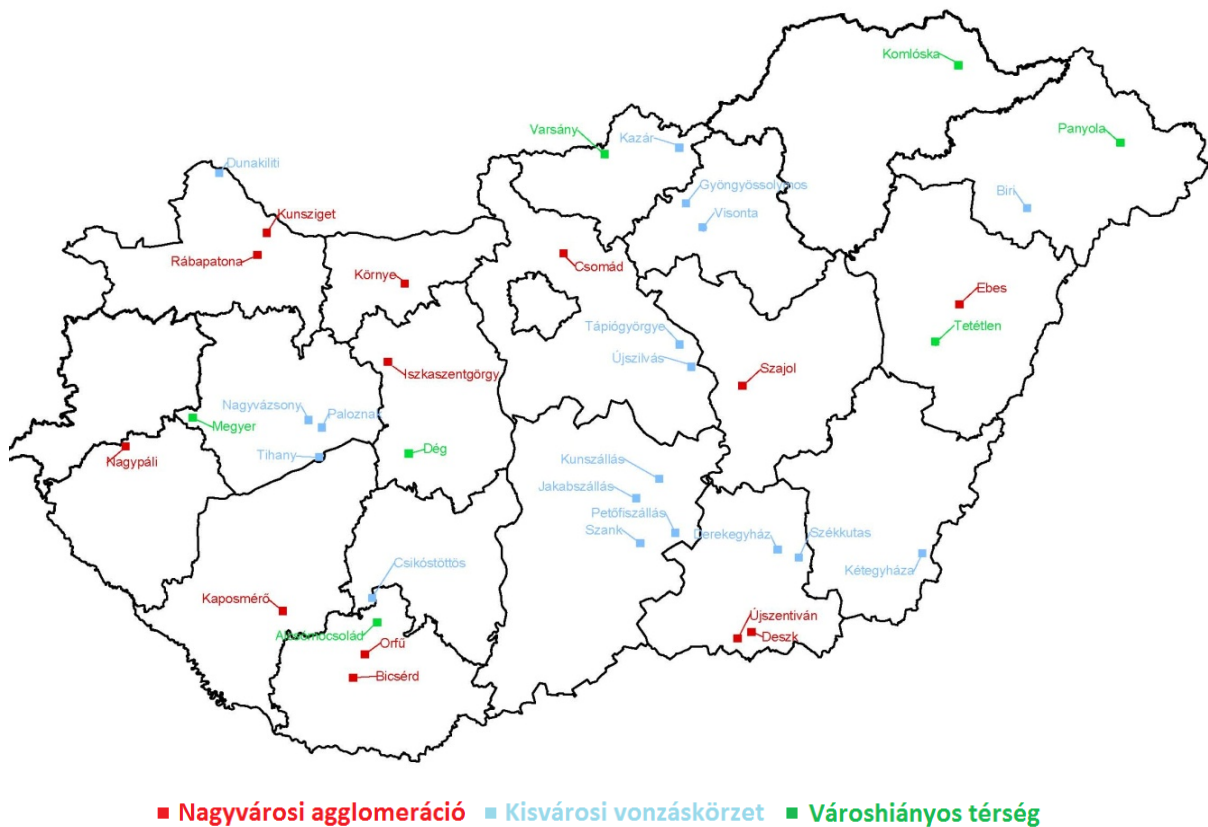
3. EREDMÉNYEK

A részletes elemzés a Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázatokon részt vett 38 településre terjed ki, melyeket elsősorban a településhálózatban betöltött szerepük és fejlesztési stratégiájuk hangsúlyai alapján vizsgáltunk. (A települések az ország területén viszonylag egyenletesen helyezkednek el, Vas megye kivételével minden megye képviseltetve van.)

Az egyes pályázatokat áttekintve láthatóvá vált, hogy a települések számos prioritást követve hajtottak végre fejlesztéseket, ezek közé tartozott többek között a népességnövekedés, munkahelyteremtés, infrastruktúra-fejlesztés, épületkorszerűsítés, megújuló energiaforrás-használat, épített és természeti örökség megóvása, hagyományörzés. Felmerült azonban a kérdés, hogy a különböző fejlesztési programok, stratégiák között van-e közös vonás, vagy a bemutatott falvak csupán a sikeres fejlesztések önálló, egymástól elkülönült példái?

Feltételezésünk szerint a fejlesztési stratégiák jellemzőit, az egyes tématerületek stratégián belüli hangsúlyosságát a falu településhálózatban betöltött szerepe nagymértékben befolyásolja. Így a településhálózatban betöltött szerep alapján a vizsgált falvakat 3 kategóriába soroltuk: nagyvárosi agglomerációban, kisvárosi vonzáskörzetben és városhiányos térségben elhelyezkedő települések – az utóbbi kategóriába soroltuk azokat a falvakat, melyek legfeljebb 10.000 fő alatti városok vonzáskörzetéhez tartoznak.

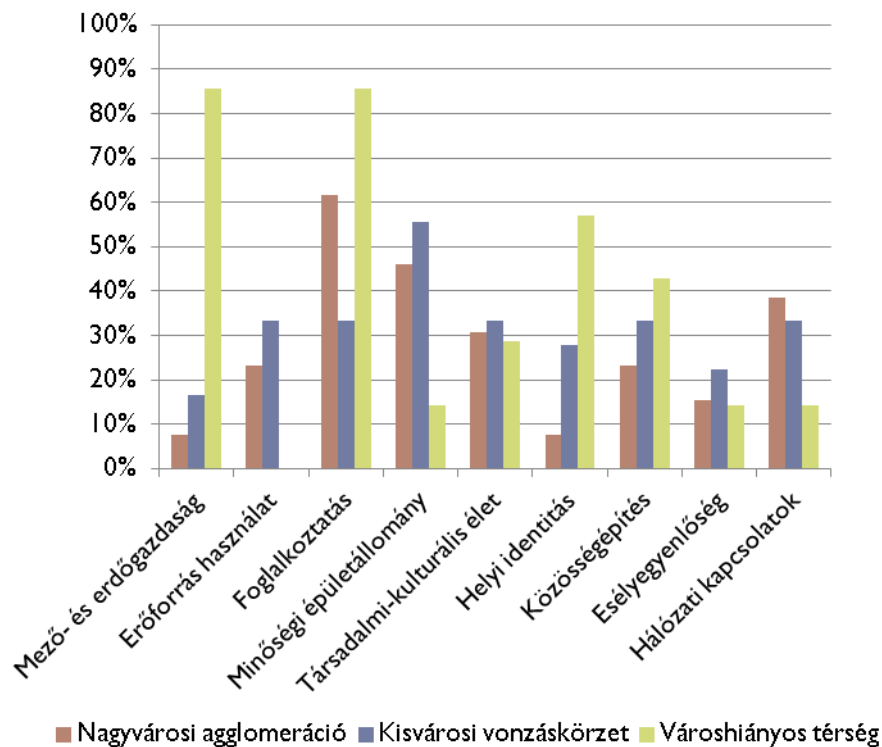
A vizsgált települések közül 13 tartozik nagyvárosi agglomerációba, 18 kisvárosi vonzáskörzetbe, míg 7 városhiányos térségben helyezkedik el. (ld. 1. ábra)

(1. ábra) A vizsgált települések településhálózatban betöltött szerepe

Forrás: saját szerkesztés

A 3 kategóriába sorolt települések fejlesztési stratégiáinak közös vonásai igazolták a feltevéseinket, a stratégiákat a Falumegújítási Díj Pályázat (fentebb bemutatott) 9 tématerületére bontva körvonalazódott, hogy a településhálózatban betöltött szerep markánsan befolyásolja a fejlesztési stratégia megválasztását, a településhálózatban betöltött szerep függvényében egyes tématerületek nagyobb hangsúlyt kapnak, mások pedig teljesen jelentéktelenné, indokolatlanná vál(hat)nak.

(2. ábra) Fejlesztési hangsúlyok a településhálózati szerep függvényében

Forrás: saját szerkesztés

A 2. ábra a kutatás eredményeit mutatja a vizsgált 38 település vonatkozásában. A grafikon függőleges tengelye szerinti százalékos értékek a tématerület szempontjából sikeres települések arányát mutatják a saját településkategóriájukon belül. A vízszintes tengelyen a pályázati tématerületek szerepelnek. A kutatási eredmények alapján a falufejlesztés sikeres tématerületeire vonatkozó fontosabb megállapításaink a következők:

- a nagyvárosi agglomeráció és a kisvárosi vonzáskörzetek települései az épületállomány minőségi fejlesztése terén a legsikeresebbek, míg a városhiányos térségekben inkább a mező- és erdőgazdaság,
- a városhiányos térségekben a mező- és erdőgazdaság mellett a foglalkoztatás fejlesztésének igénye a legfontosabb tényező,
- a foglalkoztatás a nagyvárosok agglomerációjában eredményesebb, mint a kisvárosi vonzáskörzetekben, azonban a városhiányos térségekben a legfontosabb és legeredményesebb,
- a közösségépítés, helyi identitás a nagyvárosoktól távolodva egyre sikeresebb, egyre erősebb szerepet játszik,
- a hálózati kapcsolatok kihasználása egyik településcsoportnál sem túl erős, viszont a városhiányos térségeknél jól látható ennek hiánya. Feltételezhető, hogy a hálózati kapcsolatok a falvak esetében inkább a centrumtelepüléssel való kapcsolatot jelentik, s a falvak egymás között csak kevesebb hálózati kapcsolatot tartanak számon.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

A vizsgált települések adottságai, lehetőségei rendkívül változók, s területi elhelyezkedésük is lefedi az ország nagy részét. Fontos, hogy miközben a hazai pályázati rendszer minden falusi település számára hasonló forrásokat, lehetőségeket kínál, addig a településhálózati helyzetükből fakadóan óriásiak a különbségek a választott és a sikerre vivő stratégiákat tekintve. A bemutatott falvak eredményei jó példával járnak elöl, megmutatják, hogy valamennyi falutípus fejlesztésére van lehetőség, ehhez megfelelő helyzetelemzés, s jól megválasztott stratégia szükséges.

Vizsgálataink eredményeképpen megállapítható, hogy a falvak a környezetükben meglévő helyi erőforrások, valamint a településhálózati szerep pontos meghatározásával megfelelő falufejlesztési stratégiát képesek kidolgozni. A sikeres falvak fejlesztési stratégiái a városhálózati pozícióiktól függően, a lokális centrumtól való távolságuk arányában jellegzetesen eltérőek. S bár az egyes falufejlesztési stratégiák a településhálózatban betöltött szereptől függően eltérő válaszokat adnak a XXI. század kihívásaira, megállapítható, hogy a falvak fejlesztési sikereit a megfelelően előkészített, pontos helyzetelemzésen és reális célkitűzéseken alapuló stratégiák jelentős mértékben elősegítik.

IRODALOMJEGYZÉK

- Beluszky P. (2008): Magyarország történeti földrajza, Dialóg Campus Kiadó, Pécs, pp. 261-293.
- Ellenberg H. (1990): Bauernhaus und Landschaft in ökologischer und historischer Sicht, Eugen Ulmer Verlag, Stuttgart, pp. 9-15., 502-506.
- G. Fekete É. (2015): Aprófalvak innovatív fejlesztése. A Falu XXX. (1.), ISSN 0237-4323, pp. 21-34
- Henkel G. (2012): Das Dorf, Konrad Theiss Verlag, Stuttgart, pp. 9-40., 119-142., 197-214.
- Madaras A. szerk. (2009): Falumegújítás-Európa legjobbjai, Településfejlesztési Füzetek. 27., Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, Budapest, ISBN 978-963-06-7126-2,
- Mendöl T. (1963): Általános településföldrajz, Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 376-414.
- Nagy B. (2005): A település, az épített világ, B+V Kiadó, Budapest, pp. 56-58., 170-178.
- Ónodi G. (ford) (2011): Irányelvek az európai falvak és vidéki térségek fenntartható fejlődéséért, Településfejlesztési Füzetek. 29., Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, Budapest, ISBN 978-963-9208-26-1, p. 13
- Ónodi G. (2012): Falvak a jövő nyomában. A Falu XXVII. (1.), ISSN 0237-4323, pp. 79-87
- Pospěch P – Spěšná D. – Staveník A. (2015): Images of a good village - a visual analysis of the rural idyll in the „Village of the Year” competition in the Czech Republic, European Countryside 2, pp. 68-86.
- Tóth J. (2014): Általános társadalomföldrajz I.-II., Dialóg Campus Kiadó, Pécs